Ədalət.- 2020.- 15 oktyabr. S. 6.

MÜHACİRƏT MƏTBUATIMIZIN MÜQTƏDİR MÜCAHİDİ

Asif Rüstəmli
Filologiya elmləri doktoru, professor

Azərbaycan milli-mənəvi irsinin tərkib hissəsi, ayrılmaz bir parçası sayılan mühacirət mətbuatımızın nadir nümunələri sovetlər dönəmində araşdırılması, öyrənilməsi yasaq edilmiş, arxivlərdə, kitabxanalarda "Tamamilə məxfidir" qrifi altında qıfıllı qaranlıq dolablarda mühafizə olunduğu dönəmdə bu sahə yetmiş ilə yaxın bir müddət ərzində obyektiv, ciddi tədqiqatlardan kənarda qalmış, ən yaxşı halda onu yaradanların və yaşadanların məramı, məqsədi, mübarizəsi, istiqlal məfkurəsi ciddi təhrif edilərək xəyanətkarlıq düşüncəsinin daşıyıcısı, milli və dini ayrı-seçkilik, nifaq, nifrət, kin-küdurət tribunası kimi təqdim olunaraq "tanıdılmış"dır. Ötən əsrin səksəninci illərinin sonundan başlayaraq ölkəmizdə boy göstərən, vüsət tapan milli dirçəliş hərəkatı üzərinə məxfilik pərdəsi çəkilmiş, qadağalar qrifinin zindanında zülmətlərə düçar olunmuş, müstəsna əhəmiyyətə malik mənəvi dəyərlərimizi ilk növbədə istiqlal işığına, idrak nuruna qərq etməyə, çıxartmağa müvəffəq oldu.

Xüsusi idarələrin

məxfi materiallarla tanış olmaq üçün yalnız partokrat alimlər üçün verdiyi arayışlara, icazə sənədlərinə, buraxılış vəsiqələrinə rəğmən Cümhuriyyət əqidəli, milli düşüncəli, istedadlı, gənc tədqiqatçılar gizli arxivlərə, məxfi materiallara cəsarətlə, böyük inadkarlıq və əzmkarlıqla yol aça, cəmiyyəti yetmiş ilə yaxın gizlədilmiş əsl həqiqətlərlə məlumatlandıra bildilər. İstedadı və cəsarəti ilə yerli və xarici arxivlərə üz tutan, Azərbaycan mühacirlərinin görkəmli nümayəndələri ilə ilk ünsiyyət quran, onların ədəbi-mədəni irsi ilə yaxından tanış olan, vətəndən didərgin salınmış vətənpərvərlərə diqqət və qayğı ilə yanaşan, onların könlünün "sarı siminə" toxunmağı bacaran, sızıltılı vətən yanğısını dərindən duyan gənc, mübariz tədqiqatçılardan biri də Abid Tahirlidir. Mübaliğəsiz demək olar ki, onun Azərbaycan mühacirət mətbuatı sahəsindəki çoxillik səmərəli və məqsədyönlü fəaliyyəti, sanballı tədqiqat əsərləri humanitar elmimizin inkişafında, elmi-mədəni dəyərlərimizin zənginləşməsində ciddi rol oynayır və mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Təsadüfi deyil ki, müxtəlif illərdə Abid Tahirlinin həyat və fəaliyyəti ilə bağlı ölkəmizdə və xaricdə fərqli peşə sahibləri- alimlər, ədəbiyyat və mədəniyyət xadimləri, jurnalistlər 200-dək məqalə yazmış, onlarla tədqiqatçı onun əsərlərinə istinad etmiş, yazılarından sitatlar gətirmişlər. Xalq yazıçısı Anar, akademiklər Yaşar Qarayev, Bəkir Nəbiyev, Nizami Cəfərov, Hüseyn Əhmədov, professorlar Şamil Vəliyev, Məhərrəm Qasımlı, Nizami Tağısoy, Tehran Əlişanoğlu, Səbahəddin Şimşir, Xaləddin İbrahimli, Ağarəfi Zeynalov, İslam Ağayev, Şamil Qurbanov, Bəhlul Abdullayev, Həsən Quliyev, Əflatun Məmmədov, Vaqif Arzumanlı, Tofiq Hüseynoğlu. Cahangir Məmmədli, Aydın Dadaşzadə, Himalay Qasımov, Buludxan Xəlilov, Asəf Hacıyev, Alxan Məmmədov, Nazif Qəhrəmanlı, Vaqif Sultanlı Abid Tahirlinin tədqiqatları haqqında fikir və mülahizələrini irəli sürmüş, onun fəaliyyətini təqdir etmişlər.

Xalq yazıçısı Elçin

Abid Tahirlinin monoqrafiyalarını "ictimai fikrimizdə əhəmiyyətli və sanballı tədqiqatlar" kimi xarakterizə etmiş, akademik İsa Həbibbəyli Abid Tahirlini "çağdaş mühacirət ədəbiyyatşünaslığının əsas yaradıcılarından biri", "mühacirət epoxasının böyük salnaməsini yaradan vətəndaş ziyalı" adlandırmış, professor Xeyrulla Məmmədov Abid Tahirlinin tədqiqatlarını "sahənin lokomotivi", professor Nizaməddin Şəmsizadə "ədəbiyyat möhürləri" kimi səciyyələndirmişdir.

Abid Tahirli 65 il əvvəl Qəbələ rayonunun Nohurqışlaq kəndində anadan olmuş, 1975-1980-ci illərdə Bakı Dövlət Universitetinin (sabiq ADU) Jurnalistika fakültəsində ali təhsil almış, 1982-1987-ci illərdə Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin xaricdəki həmvətənlər üçün nəşr etdiyi "Vətənin səsi" adlı qəzetdə müxbir işləmiş, 1988-ci ildən isə Xaricdə Yaşayan Həmvətənlərlə Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti - "Vətən" Cəmiyyətinin orqanı olan "Odlar yurdu" qəzetində əvvəlcə müxbir, sonra böyük müxbir, məsul katib, redaktor müavini vəzifələrində çalışmışdır.

Abid Tahirlinin imzasına

əvvəllər müxtəlif mətbuat orqanlarında rast gəlsəm də, özü ilə şəxsən 1988-ci ildə Vətən Cəmiyyətinin "Odlar yurdu" qəzetinin redaksiyasında görüşüb tanış olmuşduq. Vətənin ikinci adını fəaliyyət istiqaməti üçün başlıq seçən qəzetin kollektivi əsl vətənpərvər ruhlu qələm əhlindən, istedadlı söz ustalarından, təəssübkeş ziyalılardan ibarət idi. Abidlə ilk ünsiyyətdən o aydın milli düşüncələri, sabit siyasi mövqeyi, saf və bir az da çılğın təbiəti, qaynar baxışları ilə mənə Odlar yurdunun od oğlunu andırırdı. Çalışdığı qəzetin 1988-90-cı illərinin köhnə dəstlərini bu gün nəzərdən keçirdikcə, saralmış səhifələrdən zamanın pərdələdiyi, diqqətdən yayındırdığı mövzuların hələ də qorlandığını, közərdiyini duyursan, ...duyğulanırsan. "Dünənə pəncərə", "Dahi mütəfəkkir və ədib", "Ömür vəfa etsə... (prof. İren Məlikov haqqında), "Haray", "Hər tablonun öz taleyi", "ADR haqqında söz", "A.İmdadi: Sərgilərim silahımdır", "Dədə Qorqud" Danimarkada", "Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzlərinin I qurultayı" və digər onlarla zamanın, dövrün faktına çevrilmiş yazılar, məqalələr, müsahibələr mahiyyət etibarilə gənc jurnalistin milli istiqlalçılıq, yurdsevərlik mövqeyini, elmi müşahidələrini, cəsarətini, can yanğısını birmənalı olaraq təsdiqləyir.

Təxminən 30 il bundan əvvəl - 1991-ci ilin mart ayı idi. AMEA-nın müxbir üzvü, professor Yaşar Qarayevin təşəbbüsü, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, "Vətən" Cəmiyyəti və Ankaradakı Azərbaycan Kültür dərnəyinin təşkilatçılığı ilə Bakı şəhərində "Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatı" adlı beynəlxalq elmi simpozium keçirilirdi. Yalnız Türkiyədən və Avropa ölkələrindən 30 nəfərdən çox görkəmli alimlər, ictimai-siyasi xadimlər, mühacirət irsinin tədqiqatçıları Bakıya, Beynəlxalq elmi simpoziuma təşrif gətirmişdir. Qonaqların arasında Ankaradakı Azərbaycan Kültür dərnəyinin rəhbəri Cəmil Ünal, Prof.Dr. Əli Yavuz Akpınar, Əhməd Bican Ercilasun, Qulamrza Səbri Təbrizi, Əhməd Qaraca, Ürfan Murad Yıldırım, Yavuz Bülənd Bakülər, Tuncar Kırhan, Fəxrəddin Gülsevən, Süleyman Tekiner, Hüseyn Tuncər, Əli Rza Turan, Servet Gürcan və digər tanınmış ziyalılar yer almış, elmi simpoziumun işində maraqlı, yeni faktlarla zəngin məruzələri ilə fəal iştirak edirdilər. Bu böyük elmi, ədəbi-mədəni tədbirin xaricdən dəvət olunan nümayəndələrinin qarşılanmasında, onlarla sıx ünsiyyətin qurulmasında, qonaqların fəaliyyət

sferasının tanıdılmasında və təbliğində "Vətən" cəmiyyətinin səlahiyyətli, fəal və cəfakeş təmsilçisi Abid Tahirli idi. O, çoxlarından fərqli olaraq simpozium iştirakçılarının böyük əksəriyyətini öncədən tanıyırdı.

Xaricdəki dostları

yaxşı bilirdi ki, A.Tahirli mühacirət mətbuatını xeyli müddətdir ki, ciddi araşdırır və ona ən dəyərli hədiyyələri jurnal nümunələri olardı.

Abid müəllimin tapşırılan işə can yandırması, məsuliyyət hissi ilə yanaşması, sərişdəsi, fədakarlığı yüksək dəyərləndirilərək vəzifə pillələri ilə irəli çəkilirdi. O, 1992-1993-cü illərdə "Vətən" Cəmiyyəti Avropa və Amerika ölkələri şöbəsinin müdiri, 1993-cü ildən isə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetində Humanitar və sosial problemlər şöbəsinin baş məsləhətçisi vəzifəsində çalışır. Humanitar və sosial problemlər sahəsindəki fəaliyyəti dövlət qulluğu olaraq elmi tədqiqat işi üçün məhdudlaşdırıcı xüsusiyyətlərə rəğmən o illərlə topladığı çoxsaylı unikal, elmi ictimaiyyəti üçün naməlum materiallar əsasında, Cümhuriyyət dövrünün ilk və əsas rəsmi mətbuat orqanı olan "Azərbaycan" qəzetinin birinci baş redaktoru "Ceyhun Hacıbəylinin həyat və yaradıcılığı" mövzusunda yazdığı dissertasiya işini tamamladı və 1997-ci ildə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Dissertasiya Şurasında müdafiə edərək filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi aldı. Bəziləri düşünürdü ki, A.Tahirli dövlət qulluğu kimi məsul sahədə çalışması ilə əlaqədar elmi dərəcənin birinci pilləsi ilə kifayətlənəcək və araşdırmaları davam etdirməyə həvəs göstərməyəcək. Təbi ki, oxşar gümanları, ehtimalları bölüşənlər və eyni zamanda onun iradəsini, çevikliyini, qətiyyətini, fədakarlığını obyektiv dəyərləndirməyi bacarmayanlar yanıldılar.

Abid Tahirli qeyri-iş saatlarını, istirahət və bayram günlərini yorulmaq bilmədən elmi tədqiqat işinə həsr etdi. Vaxtilə təhsil aldığı Bakı Dövlət Universiteti Jurnalistika fakültəsinin xeyir-duası ilə "Azərbaycan mühacirət mətbuatında publisistika" (1921-1991-ci illər) adlı doktorluq mövzusunu təsdiqlədir. Uzun illərdən bəri apardığı araşdırmalar əsasında mövzi ilə əlaqədar yeni, maraqlı elmi məqalələr və kitablar nəşr etdirməyə başlayır.

"Azərbaycan mühacirəti"

adlı Abid Tahirlinin ilk kitabı onun bu mövzuda araşdırmaya başladığı müddətdən 25 il sonra - 2001-ci ildə nəşr edildi. Seçilmiş məqalələrdən tərtib edilən toplunun əlyazma nüsxəsi ilə tanış olanlardan biri kimi əminliklə deyə bilərəm ki, A.Tahirli uzun illər kitab çap etdirməyə tələsməməkdə, elmi araşdırmalarını milli mühacirətin köklü problemlərinə həsr etməkdə haqlı idi. Kitabın girişində müəllif "Mühacirət tarixinə bir nəzər" salır, Avropa ölkələrində yaradılmış "Mədəniyyət mərkəzləri"nin fəaliyyət istiqamətlərini tədqiq və təhlil edir, mühacirət mətbuatının yaranması, yayılma arealı, problemləri, məhrumiyyətləri və inkişaf dinamikası ciddi faktlar əsasında geniş işıqlandırılır. Abidin araşdırmalarında səbəblər fərqli olsa da şimallı-cənublu mühacirlər tam, bütöv halda, vahid müstəvidə dəyərləndirilir. Onun Parisdə yaşayan rəssam Davud və Əyyub İmdadian qardaşları, Edinburq Universitetinin professoru Qulamrza Səbri Təbrizi, London Universitetinin professoru Turxan Gənceyi, ABŞ-da Tolido Universitetinin professoru Şapur Ənsari, Kanadanın Dəlhavz Universitetinin professoru, tanınmış riyaziyyatçı Heydər Rəcəvi, Parisdə məskunlaşmış dünya şöhrətli yazıçı Ümmülbanu (Banin), Strasburq Humanitar Elmlər Universitetinin professoru İren Məlikova, Frankfurt şəhərindəki "Dağyeli" nəşriyyatının təsisçisi və rəhbəri İldırım Dağyeli, Bonnda "Ana dili" qəzetini naşiri Nurəddin Qərəvi, dünya şöhrətli rəssamlar İbrahim Əhrari, Məmməd Səlim Turan, Strasburq sakini, kimya elmləri doktoru Əhməd Mehribani, Oslodakı "Azərbaycanın səsi" radiosunun redaktoru və diktoru Ruqiyyə Əsgəri və digər görkəmli elm, mədəniyyət, incəsənət xadimləri - soydaşlarımız haqqında "Azərbaycan mühacirəti" kitabında yer alan düşüncələrdən, məlumatlardan onların fəaliyyət yönümü, mübarizələri, doğma vətənə, milli birlik idealına bağlılıqlar, Dağlıq Qarabağ hadisələrinə, Ermənistanın Xocalı şəhərində törətdiyi soyqırımı vəhşi-liyinə həssas münasibətləri, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra mühacirlərin yaşadıqları ölkələrdə siyasi qüvvə kimi təşkilatlanma prosesinə qədəm qoyduqları peşəkar mütəxəssis ümumiləşdirməsi, məntiqli arqumentlərlə, danılmaz faktlarla qeyd edilmişdir. A.Tahirli mövcud mühacirətin ictimai-sosial panoramını təsəvvürdə canlandırmaq üçün bu sahə-nin araşdırıcılarına xatırladırdı: "Bu mövzuda yazan müəllif ilk növbədə "mühacirət", "diaspor", "lobbi" sözlərinin mənasını özü üçün aydınlaşdırmalıdır. Sonra isə mühacirət, onun yaranma tarixi və mərhələləri, coğrafiyası, sayı, sosial tərkibi, cəmiyyətdəki təsir qüvvəsi, mövqeyi, rolu və s. kimi məsələlər dəqiqləşdirilməlidir. Təşkilatları, dərnəkləri, KİV şəbəkəsi, maliyyə imkanları öyrənilməlidir.

Bütün bunlardan sonra mühacirətin mövcud mənzərəsi göz önünə gələcəkdir" (A.Tahirli. "Azərbaycan mühacirəti", Bakı, 2001, səh.321).

A.Tahirli məhz mövzunun dərin qatlarını işıqlandırmaq, toplanılan materialları incələmək üçün əldə edilən nailiyyətlərin, müsbət tendensiyanın yol xəritəsini ardıcıllarına tövsiyə etməkdə haqlıdır. Özü də eyni kəşməkəşlərdən, dolanbaclardan keçərək mövzunun incəliklərinə, spesifik xüsusiyyətlərinə dərindən və hərtərəfli bələd olmuşdur. Onun ikicildlik "Azərbaycan mühacirət mətbuatı" monoqrafiyasının 1-ci cildi 2002-ci ildə "Qapp-Poliqraf" Korporasiyasında, 2-ci cildi isə 2003-cü ildə "Ozan" nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür.

(ardı növbəti sayımızda)